

Dětství jako pramen inspirace pro literární fikci i zdroj vzpomínek na 2. světovou válku. Na příkladu děl německy psané literatury nejen pro děti a mládež

Childhood as an inspiration for literary work and a source of memories of Second World War in German-language young adult literature

v tisku

Abstract

This study is dealing with the theme of contemporary German-language young adult literature which is focused on the Second World War. The time period concerned to this theme begins in the 1950's when the first German translations of *The Diary of Anne Frank* were published and it ends in the year 2003 when the last novel introduced in the overview part of the study came out. The focus of the presented reflections is the phenomenon of memoirs and the genre of problem-oriented literature concerning the writers such as K. Brückner, K. Boie, Ch. Nöstlinger, M. Pressler, and R. Welsh. A peripheral topic of the study is Czech-German literary relations, namely, literary output of German writing authors of Czech origin (especially J. Holub, P. Härtling, and G. Pausewang). The focus remains on memoirs, with a special attention paid to Mirjam Pressler and Renate Welsh. The theme of childhood is understood as a phenomenon presented through generations and cultures.

Key words

German-language young adult literature; semiotic character of literature; generational and cultural memory; childhood, the Second World War; Czech-German literature relations; Mirjam Pressler, Renate Welsh.

1.

Úvod

Literaturu lze přirovnat, podobně jako i další umění, ke kulturní paměti, nezávisle na kultuře, jazyce či generaci. Druhá světová válka je jedním z nejvýznamnějších historických milníků, které se zapsaly do dějin dvacátého století a které zůstaly aktuální dodnes. Právě proto je důležité vracet se k nim i v rámci literatury pro děti a mládež napříč kulturami i společnostmi.

Kategorii dětství, které je v tomto případě ozvláštněno velmi složitou, historicky zatíženou a emocionálně silně zabarvenou dobou, lze standardně chápat jako časoprostor vytvářející základní

stavební kámen pro životní styl založený na budování vztahů a hodnot. Jako každé jiné dětství je možné je popsat jako životní období, k němuž se člověk neustále vrací a za ním se neustále otáčí. Ve svých dětech, vnoučatech i ve svých vlastních bilancích. Ve svém osobním a často i profesním životě. Zprostředkovat pohled na válečnou dobu dětskýma, dospívajícíma či právě dospělýma očima, na jedné straně neubrat nic z jejich snů, a na druhé nezjednodušit a neschematizovat, aby vyprávění zůstalo nadčasové, je nesmírně obtížné. Přesto existuje řada děl, v nichž se to jejich autorům podařilo.

Předmětem následující studie je průřez díly německy psané literatury věnovaných obrazům dětství s touto tematikou. Dětství je v nich pramenem inspirace i zdrojem vzpomínek. Z pohledu diskurzu světové literatury lze díla s touto tematikou metaforicky přirovnat ke kulturním vykřičníkům psaným zvláště rozechvělou rukou, a to proto, že němčina jako původní jazyk těchto děl může – v souvislosti s dobou, o níž vypráví – bez pochyby dodnes vyvolávat negativní konotace. I proto se staly jedním z důvodů k napsání předkládané studie. Dílčím předmětem přehledové části studie jsou německo-české literární vztahy, konkrétně pohnuté obrazy dětství v dílech, která pocházejí od autorů majících české kořeny. Také tvorba těchto autorů je většinou českých čtenářů spíše neznáma.

Fenoménu *vzpomínkové literatury* je věnována interpretace románů „Malka Maiová“ od Mirjam Presslerové¹ a „Tamta anebo Cizí dítě“ od Renate Welshové.² Akcent na dějovou linii těchto románů úzce souvisí s následujícím krátkým pojednáním o autorské poetice. Charakterizuje je odlišný přístup k dětství, rozdílná práce s autentickými prameny a zčásti i s autobiografickými motivy. Motivací pro výběr zmíněných autorek a děl byl nejen jejich význam, jenž překračuje hranice německy psané literatury, ale zároveň potřeba představit romány, které ve svém dosahu překračují hranice literatury pro děti mládež.

Cílem studie je poukázat na nadčasovou aktuálnost tématu druhé světové války, na kontinuální potřebu reflexe tohoto tématu formou děl s vícesměrnou adresností. Dílčím cílem je upozornit i na mnoho dalších významných titulů, které dosud nebyly přeloženy do češtiny.

2. Dětské světy a fenomény reality v německy psané literatuře s tématem 2. světové války.

2.1 Několik poznámek k literárně-historickému kontextu

V německy psané literatuře se toto téma v literatuře pro děti a mládež objevuje zásadním způsobem

¹Název románu v jazyce originálu zní *Malka Mai*. (Překlad titulu T. Bučková.)

²Název románu v jazyce originálu zní *Dieda oder Das fremde Kind*. (Překlad titulu T. Bučková.)

poprvé na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století. Klíčový význam mělo vydání překladů³ děl holandské literatury, které v podstatě představovaly první představení nedávné historie tohoto druhu. Nejprve se jednalo o vydání překladu „Deníku Anny Frankové“⁴ a posléze vydání románu Clary Asscher Pinkhofové „Hvězdné děti.“⁵ O překlad se zasadil Erich Kästner, který román opatřil také předmluvou, s níž je vydáván dosud. Erich Kästner v ní poukazuje na důležitost tématu i vícevrstevnatou adresnost románu, kterou lze vztáhnou prakticky na všechna díla, která jsou v této studii zmíněna.

... [...] ... „Hvězdné děti“ – titul, který zní jako pohádka. Ale děti s hvězdami, o kterých tento román vypráví, nejsou žádné pohádkové bytosti. Jsou to holandské dívky a chlapci. Děti, které na šatech nosily hvězdu, kterou jim přisoudil Hitler. Na šatech do školy i na těch, ve kterých si chodily hrát. Román Hvězdné děti je právě tak důležitý jako „Deník Anny Frankové.“ Přečíst by si ji měli dospělí i děti. Tady nepomůže žádná výmluva...“⁶

K nejznámějším nově vzniklým dílům německé literatury patří próza „Tehdy to byl Bedřich“⁷ (1961) od Hanse Petera Richtera, jejímž námětem je proměna přátelství židovského chlapce a chlapce z rodiny odpovídající požadavkům doby definované nacistickým režimem. Bedřich jen těžce nese ztrátu přítele a později umírá při leteckém náletu v krytu, kde je mu odepřen přístup k větrací šachtě.^{8 9}

Prvním románem rakouské literatury otevírajícím téma 2. světové války, románem, který je určen staršímu dětskému čtenáři a mládeži, vychází roku 1961 s titulem „Sadako chce žít“¹⁰ a jeho autorem je Karel Bruckner. Tento román se vymyká všem dalším dílům, která jsou následně v této studii představena, protože se neodehrává v Evropě. Jeho dějištěm je Japonsko. Román vypráví příběh života a smrti čtrnáctileté dívky Sadako Sasaki, která jako malé děvčátko přežila výbuch atomové bomby v Hirošimě. Zdravotní následky výbuchu se u Sadako v plné síle projeví teprve

³Ačkoliv jsou překlady děl otevírajících téma 2. světové války vydávány průběžně, jejich další vlna přichází v poslední třetině 20. století, zejména v 90. letech, a to v souvislosti s překlady autora polsko-izraelského původu, Uriho Orleva.

⁴Titul originálu, jehož překlady v Německu vycházejí prakticky kontinuálně, v jazyce originálu zní „*Het Achterhuis*.“

⁵V holandském originálu „*Sterrekinderen*“ . Román byl poprvé vydán roku 1946. První vydání v německém jazyce vyšlo roku 1961.

⁶*Sternkinder; der Titel klingt nach einem Märchenbuch. Doch die Sternkinder, von denen in diesem Buch berichtet wird, sind keine Märchenfiguren, sondern kleine holländische Mädchen und Jungen mit Hitlers Judenstern auf dem Schulkleid und der Spielschürze. Diese Sternkinder sind so wichtig wie das Tagebuch der Anne Frank. Die Erwachsenen und die Halbwüchsigen müssen es lesen. Da hilft keine Ausrede.* (PINKHOF 1998.) (Překlad titulu T. Bučková.)

⁷Název románu v jazyce originálu „*Damals war es Friedrich*.“ (Překlad titulu T. Bučková.)

⁸Román se rok po svém vydání dostal na listinu děl nominovaných na Německou státní cenu. Dosud byl přeložen do 13 jazyků a dodnes je vyhledávaným námětem projektů. V roce 2015 vyšlo jeho 64. vydání. Román je dostupný také jako ebook.

⁹Již samotný titul tohoto díla podtrhuje poselství románu a koresponduje s mottem, jímž je uvedeno: Tehdy to byli židé. Dnes jsou to lidé s černou pleť, kteří zde studují. Zítřka to budou možná ti, kteří mají bílou pleť. Křesťané nebo třeba úředníci. / *Damals waren es die Juden. Heute sind es die Schwarzen, hier die Studenten. Morgen werden es vielleicht die Weißen, Christen oder Beamten sein.* (RICHTER 2015). (Překlad ukázky T. Bučková.)

¹⁰Název románu v jazyce originálu „*Sadako will leben*.“ (Překlad titulu T. Bučková.)

později. Jako čtrnáctiletá se vrátí domů po vítězství v cyklistickém závodě. Večer se cítí velmi unavená a nakonec skončí v nemocnici, kde se ukáže pravý důvod jejího vyčerpání. Nemocná Sadako se dozví o staré japonské legendě: ten, kdo dokáže poskládat tisíc papírových jeřábů, si může něco přát. Sadako leží v nemocnici a její pokoj zaplňují jeřábi. Věří, že pokud jich dokáže složit tisíc, bude žít... Román si rychle našel cestu ke čtenářům celého světa. Byl přeložen do 70 jazyků. V Rakousku a jistě i v jiných zemích kromě nebývalého zájmu veřejnosti zcela samozřejmě vyvolal i diskuze, zda je vůbec pochopení předestřeného tématu ze strany dětí či mládeže vůbec možné.¹¹ Potvrzením toho, že to možné je, se stal další román rakouské literatury, který lze v rámci německy psané literatury pokládat za předělový. Jedná se o román „Mrtví andělé“¹² od Winfrieda Brucknera (1963) vyprávějící o životě ve varšavském ghettu v době těsně před a v průběhu neúspěšného povstání.¹³

Z pozdějších děl, která vycházela v sedmdesátých letech, je známá především románová trilogie Judity Kerrové¹⁴ s tématem dětství v exilu. První díl této románové trilogie vyšel pod titulem „Když mi Hitler ukradl růžového králíčka“¹⁵ roku 1973 a roku 1974 získal Německou státní cenu za literaturu pro mládež. Zvláštností této trilogie je fakt, že byla, vzhledem k dlouholetému exilu, v němž autorka od svého dětství žila, napsána nejprve anglicky¹⁶. Přesto je trilogie, z níž je relevantní především první výše uvedený román, vnímána jako součást německé literatury.

Období druhé světové války z pohledu rodin, které nestály v přímé opozici vůči režimu, líčí např.

¹¹Relevantnost tématu, stejně tak jako možnost zprostředkovat je i malým čtenářům, dokazuje i existence a přijetí dalšího zpracování příběhu japonské Sadako. Jedná se obrazovou knížku „Jeřábi malé Sadako“/ *Sadakos Kraniche* od německé ilustrátorky Judith Loskeové, která tuto knížku doprovodila i textem. Nakladatelstvím je knížka „Jeřábi malé Sadako“ doporučena dětem od tří let. Příběh o nemocné dívce a tisíci jeřábech malým dětem empaticky vypráví kočička patřící Sadako. (Překlad titulu T. Bučková.)

¹²Název románu v jazyce originálu *Die toten Engel*. (Překlad titulu T. Bučková.)

¹³Pro mnohé z generace současných šedesátníků z Německa i Rakouska byly tyto romány prvními otřesnými svědectvími o době, na níž se více či méně aktivně podíleli i mnozí z jejich rodin. Tyto knížky je provázely v době jejich zralého dětství, dospívání i dospělosti. Pro ilustraci uvádíme citát s úryvkem z románu, který je, se svolením majitele autorských práv, i dnes součástí recenze knihy ze strany nakladatelství: „Zvláštní a divný,“ řekl Lerssek. „každý má svou víru. Michael v boha, všechny svaté a zázraky, Pavel v budoucnost.“ „A v co věříš ty? Čemu věříš?“ Zeptala se Rebecca. „Na ulicích už zase umírají lidi. Tyfus nabírá na síle. Represe Němců jsou častější a ostřejší. Za pár měsíců bude po ghettu. Všechno zmizí. Svátí, zázraky, budoucnost. Nezůstane nic. Zbudou jen domy. Prázdné domy. A náckové. Tak tomu věřím.“ (Překlad T. Bučkové – poznámka autorky) / „*Komisch, dieser Glaube,“ sagte Lerssek, „alle glauben an irgendetwas. Wie Michael an Heilige, an Wunder, wie Pavel an die Zukunft.“ „Und woran glaubst du?“*, fragte Rebecca. „*Die Leute sterben wieder auf der Straße. Der Tyfus wird stärker. Die Deutschen greifen schärfer an. In ein paar Monaten sind sie mit dem Ghetto fertig. Die Häuser werden übrig bleiben, die leeren Häuser. Übrig bleiben die Nazis. Dann ist alles vorbei. Die Heiligen, die Wunder, die Zukunft. Daran glaube ich.*“ (<http://www.amazon.de/Die-toten-Engel-Winfried-Bruckner/dp/3473580260>. Poslední náhled 13.7.2015.)

¹⁴Judith Kerrová (*1923, Berlin) je dcera známého německého divadelního kritika Alfreda Kerra, který musel v době vlády Hitlera i s celou rodinou opustit Německo kvůli svému židovskému původu. Román v podstatě popisuje tento složitý rodinný osud z pohledu malého děvčátka, které díky politickému klimatu předčasně dospívá v exilu nejprve ve Francii a poté v Anglii, kde Kerrovi naleznou nový domov. Motiv ztracené plyšové hračky je zástupným symbolem nejen ztraceného domova, ale do jisté míry i ztraceného dětství.

¹⁵Název románu v jazyce originálu *Als Hitler rosa Kaninchen stahl*. (Překlad titulu T. Bučková.)

¹⁶Názvy jednotlivých dílů trilogie v angličtině *When Hitler stole pink rabbit* (1973), *The other way round* (1971) a *A small person far away* (1979).

román „V zadním traktu červeného domu. Rodinný příběh ze zmatené doby“ (1966) od poměrně málo známého německého autora Petera Bergera.¹⁷ Je koncipován jako ohlédnutí hlavní postavy, Manfreda Peterse za vlastním dětstvím. Dělnická rodina se sedmi sourozenci, v níž na konci období světové hospodářské krize a vzestupu Adolfa Hitlera ne všichni zaujímali stejné politické názory, je iniciačním prostředkem pro rozkrytí rodinných konstelací a pro současné čtenáře může sloužit i jako zdroj faktického vědění o tehdejší době.

Další tematickou skupinu představují romány, jejichž středobodem jsou útky z německých měst před blížící se sovětskou armádou. Velké množství postav, které se v nich zpravidla objevují, umožňuje čtenáři vytvořit si panoramatický obraz o době prozření, době pochopení válečných hrůz vyvolaných Německem a nakonec i době neradostných bilancí osobních životů všech, kteří se na charakteru doby více či méně podíleli, nebo kteří v ní „jen“ žili. Motivy dětství dané téma prokreslují naivitou i jasnými úsudky nepokřivenými životními kompromisy. Ztracené dětství je poznamenáno i nejistotou spojenou s vlastními kulturními kořeny. Válka je zároveň líčena jako neštěstí postihující obě strany. Různé postoje k nacionalismu v rámci jednoho románu přináší také dílo „Rok vlků“¹⁸ (1974) od německého spisovatele Williho Fährmanna. Román líčí útěk rodiny Biermannových z východního Pruska. Odehrává se v zimě. Sedmiletý Konrád Biermann poprvé na vlastní kůži poznává jinou podobu války. Vidí hořící vesnice, zažívá bombardování. V románě je důležitá i opačná dimenze neštěstí: ochota pomoci rodinám a především dětem ze strany, z níž by jim malý hrdina nečekal.

Rodinný román ve smyslu ságy je v literatuře pro děti a mládež poměrně vzácným jevem. Jako příklad lze uvést dílo Klause Kordona „Trilogie o dnech, které změnily historii,“¹⁹ jejímž dějištěm je Berlín. Poprvé v roce 1918, podruhé na přelomu roku 1932 a 1933 a konečně potřetí na jaře 1945. Klíčovým dílem rakouské literatury, které se tematicky ohlíží na dobu konce 2. světové války ve Vídni, jsou romány Christine Nöstlingerové „Do nebička, do peklíčka!“²⁰ (1973) a „Dva týdny v květnu“²¹ (1981), které žánrově oscilují mezi autobiograficky laděnou příběhovou prózou a autobiografickým románem v tom smyslu, že jednotlivé kapitoly tvoří chronologicky postavenou mozaiku jednotlivých epizod zarámovaných spíše popisem doby, nežli vývojem hlavní hrdinky a jejím očekáváním života v míru jako dimenzi, která je jí, stejně jako ostatním dětem ve věku šesti až osmi let, naprosto neznámá. První z nich, román „Do nebička, do peklíčka!“, vypráví o stažení

¹⁷Název tohoto románu v jazyce originálu zní *Im roten Hinterhaus. Die Geschichte einer Familie in verworrener Zeit*. (Překlad titulu T. Bučková.)

¹⁸Název románu v jazyce originálu *Das Jahr der Wölfe*.

¹⁹Název trilogie v jazyce originálu zní *Trilogie der Wendepunkte: Die roten Matrosen oder ein vergessener Winter* (1994), *Mit dem Rücken zur Wand* (1990), *Der erste Frühling* (1993). (Překlad titulů T. Bučková.)

²⁰Úplný název tohoto díla v originále zní *Maikäfer flieg! Mein Vater, das Kriegsende, Cohn und ich*.

²¹Název originálu *Zwei Wochen im Mai*. (Překlad T. Bučková.)

německých vojsk z města, o příchodu sovětské armády, o ukrývání otce, který dezertoval z německé armády a konečně o přátelství malého děvčátka s ruským polním kuchařem, o přátelství, které sice mnohé ulehčilo, ale také o přátelství, díky němuž došlo k prozrazení otce a všechno se stalo najednou mnohem složitějším. Vypravěčkou je osmiletá Christine, ústřední postava románu. Oči dětské vypravěčky autorce umožnily zajímavou kombinaci narativních postupů využívajících formu vnitřních monologů a plynutí myslí, které kombinuje s popisem i líčením, v němž jsou faktické informace přikryty závojem dětské naivity. Styl vyprávění připomíná filmové vidění světa, které prvotně nestaví na příběhu, ale na postupném objevování skutečnosti a jejím rozkrývání v širším kontextu. Šířka i hloubka tohoto kontextu je dána rozporem mezi věděním protagonistky a čtenáře. V navazujícím románě s titulem „Dva týdny v květnu,“ se již dvanáctiletá hrdinka učí žít v míru, který vypadá úplně jinak, než ten, o kterém snila za války. Provází jej nedostatek peněz, opatrné zacházení s potravinami a přešívání starých šatů. Stranou nezůstávají ani odlišné sociální podmínky pro děti z různých společenských vrstev.

Další vlna románových textů vracejících se do doby fašistické diktatury se objevuje po roce 2000. Souvisí s faktem, že literárně generace autorů, pro něž se stala tato doba nedílnou součástí jejich dětství, zůstává stále ještě činná. Jedná se především o romány určené mládeži, romány s vícevrstevnatou adresností textu, které jsou povětšinou zařazovány ke vzpomínkové literatuře.²²

Do doby po 2. světové válce se ve své tvorbě vrací také německá autorka Kirsten Boieová²³ románem pro mládež „Moniččin rok“ (2003)²⁴ popisujícím 50. léta v Německu. Základem románu je vícegenerační ženský pohled na zemi probouzející se z válečného ochromení. Ve středu konfigurace se nachází desetiletá Monika měnící základní školu v chudé čtvrti za gymnázium v bohaté čtvrti Hamburku, strategicky položeného námořního přístavu, jednoho z nejvíce zničených německých měst. Velká životní změna v životě Moniky je dokreslena příběhem dvou dospělých ženských postav – babičky, čekající ještě deset let po ukončení války na návrat syna, Moniččina otce, z ruského zajetí, a matky, toužící se znovu vdát a vymanit se tak z minulosti.

2.1.1 Několik poznámek k německo-českým literárním vztahům z pohledu děl otevírajících tematiku 2. světové války

Kromě výše uvedených románů se v německy psané literatuře objevuje skupina děl vycházejících

²²Teoretickému vymezení této literatury, stejně jako příkladu románů, které jí reprezentují, je věnována pozornost v následujících částech této studie.

²³Román „Moniččin rok“ není jediným realistickým románem Kirsten Boieové (*1952), v němž se autorka obrací do minulosti. Prózou, v níž jsou relevantním způsobem zastoupeny i autobiografické motivy, je román „Cinky linky růže“ / *Ringel Rangel Rosen*, který kombinuje několik časových rovin i témat: katastrofu v podobě aktuální velké záplavové vlny, která Hamburk zasáhla v roce 1962, a vícegenerační ohlédnutí za dobou poznamenanou nacismem a fašistickou ideologií. (Překlad titulu T. Bučková.)

²⁴Název díla v originále *Monis Jahr*. (Překlad titulu T. Bučková.)

ze života v českoněmeckém pohraničí. Za klasické dílo je považována autobiograficky laděná **trilogie Josefa Holuba**, německého spisovatele českého původu²⁵. Jedná se o romány „Červený Nepomuk“ (1992), „Zavšivené časy“²⁶ (1997) a „Pašerákovo štěstí“²⁷ (2001). Ústředním tématem všech tří románů je chlapecké přátelství, které je časově zasazeno do doby před 2. světovou válkou, doby druhé světové války a doby těsně po ní. Ústřední dvojicí hrdinů románu „Červený Nepomuk“ jsou desetiletý Josef (Pepitschek) z Německa a stejně starý Jiří (Jirschi), chlapec české národnosti. Společně prožívají poslední prázdniny v tehdejší Československu. Jejich idylickým územím se stane ostrov na místní říčce, kde spolu Josef a Jiří rybaří, táboří a prožijí mnohá dobrodružství. Jejich patronem se stane svatý Nepomuk, malá plechová soška na mostě. Zprvu je má chránit „jen“ před nebezpečím přicházejícím z vody. Později zůstává Nepomuk tím, k němuž se naivně obracejí s vírou, že dokáže více, než jen „chránit“ před utonutím. Nestane se tak. Starý Nepomuk skončí ve starém železe, a jako staré železo získá i novou symboliku. Je zástupným prvkem všeho, co se již nevrátí. Jedná se o realistický román využívající prvky dobrodružné literatury. Hlubší pochopení textu vyžaduje znalost historických souvislostí. Román je specifický využíváním symbolického jazyka a metafor, které jednodimenzionální prózu ze života dětí ozvláštňují. Román „Červený Nepomuk,“ první díl trilogie, která bývá mezi literárními vědci označována jako „česká trilogie,“ se stal jedním z čtenářsky nejúspěšnějších děl Josefa Holuba a vysokého ocenění se mu dostalo rovněž u literárních kritiků.²⁸ Pouze tento román Josefa Holuba byl přeložen do češtiny²⁹.

²⁵Josef Holub (*1926) pochází z Nýrska v české části Šumavy, kde prožil i své dětství. Absolvoval učitelský ústav v Prachaticích, který ho inspiroval k napsání románu „Zavšivené časy.“ Po válce se jeho novým domovem stalo Německo (Švábsko), kde později získal další vzdělání v oblasti hospodářské správy. Ve svém životopise uvádí řadu zaměstnání či spíše způsobů obživy. Mezi jiným i pašeráctví, které jej zřejmě inspirovalo k napsání třetího dílu „české trilogie“. V současné době se věnuje pouze psaní a archivářství v jihoněmeckém městečku Grab.

²⁶Román „Zavšivené časy“/*Lausige Zeiten* posouvá časoprostor, v němž a o němž se vypráví, o čtyři roky dál. Idylické léto s Jiřím je dávnou minulostí. Němci obsadili Sudety. Hitler je tím, kdo určuje charakter života v Německu. Josef, kterému je mezitím 14 let, odchází z domova a začíná studovat na internátní škole, aby se jednou stal učitelem. Ústředním námětem tohoto románu je opět chlapecké přátelství, tentokrát mezi Josefem a Florianem, které tentokrát končí tragicky – smrtí Floriana. Životní styl v internátě, praktiky šikany a jiných forem útisku mohou být vnímány jako paralela ke světu mimo internát. Avšak přátelství mezi Josefem a Florianem řadí román „Zavšivené časy“ k románům jako je např. román rakouského autora Roberta Musila „Zmatky chovance Törlesse“/*Die Verwirrungen des Zöglings Törless* (1906). Po přečtení druhého dílu trilogie Holubových románů lze náznaky Josefovy sexuální orientace vyčíst zpětně již v románě „Červený Nepomuk.“ Román „Zavšivené časy“ je s „Červeným Nepomukem“ provázán časovou kontinuitou hlavní postavy, která neztrácí své kořeny spjaté se dvěma zeměmi a kulturami. (Překlad titulu románu *Lausige Zeiten* T. Bučková.)

²⁷Tento román nás opět přivádí na hranice Čech a Německa. Je rok 1945 a hranice jsou opět uzavřeny. Nastává zlatý čas pašeráků, protože jen ti se dokážou bez problémů pohybovat přes hranice obou zemí. Josef se vrací domů a na hranice se nedokáže dívat nečinně. Všechno ho táhne zpět. Toto vnitřní pnutí se stává prvotním impulzem ke spolupráci a navázání přátelství Josefa s Františkem, hlavou pašeráků. I přes bouřlivou dobu, jíž je román věnován, je v textu relevantní i humor. Dílo uzavírající českou trilogii Josefa Holuba přináší další střípek do mozaiky ztvárnující přátelství překračující hranice i kultury.

²⁸Za tento román získal Josef Holub cenu Petera Härtlinga.

²⁹„Červený Nepomuk“ vyšel v USA, Nizozemí a Itálii. Česky jej vydalo roku 1998 v nakladatelství Albis. International. V roce 2007 byla v úpravě Petry Kunové vysílána v českém rozhlasu jako četba na pokračování. Pro divadelní adaptaci v Činoherním klubu v Ústí nad Labem ji přeložil Jaroslav Achab Haidler, kde byla uvedena v roce 2009.

Významnou autorkou česko-německého kontextu je **Gudrun Pausewangová**.³⁰ Z tvorby této autorky je zde třeba zmínit třídílné vzpomínkové dílo³¹ oscilující mezi dopisovým románem a rodinnou kronikou spjatou s Mladkovem v Orlických horách, kde autorka prožívala první roky svého života. Českému čtenáři je známa ve formě jednosvazkové publikace, která vyšla pod názvem „Vzpomínám na rozinkovou louku.“³² Rozinková louka se pro Gudrun Pausewangovou stala symbolem šťastného a později ztraceného domova. Představu žánrové formy evokuje spíše titul českého překladu než název originálu. Jedná se o romány v dopisech, které jsou psány babičkou a adresovány vnukovi. Atribut rozinková, který je v obou případech součástí titulu, má svou symboliku a lze jej vnímat jako vícesměrný básnický obraz... Rozinky, kuličky hroznového vína, které se sušily na kamnech, byly symbolem blahobytu. Ten však rodina nikdy nezažila. Na druhou stranu může být představou sladkého, ve smyslu zidealizovaného, dětství. Vypravěčskou instancí je zde babička, která formou dopisových vzpomínek vypráví svému vnukovi o zemědělské farmě, kterou rodiče založili na původně bažinaté louce, i o životě v česko-německém pohraničí. Skutečnost, že otec sympatizoval s nacistickým režimem, zůstává spíše na okraji. Zemědělství v Orlických horách bylo spojené s tvrdou prací a téměř spartánským způsobem života. Výsledek alternativního hospodaření vydal spíše na několik tvrdě vydrženým fůr sena, než na bohatou sklizeň. Rozinková louka nemohla rodinu uživit. Otec se tedy rozhodl pro doplňující pedagogické vzdělání v Mnichově. Poté rodina krátce přesídlila do Bratislavy, kde působil jako učitel. Na rozinkovou louku se rodina vrátila až po nástupu Hitlera, kdy se jí začalo dařit lépe. Druhý díl trilogie s názvem „Daleko od rozinkové louky“ se odehrává v roce 1945. Otec je na frontě a maminka s dětmi prožívá odsun do Německa. Vypravěčkou románu je tentokrát sedmnáctiletá Gudrun³³, která během útěku

³⁰Gudrun Pausewangová (*1928) vyrůstala na zemědělské farmě patřící k Mladkovu v Orlických horách. Po dramatickém odchodu rodiny z Čech začala žít v Německu. Stala se učitelkou. V této profesi působila také mnoho let v Jižní Americe, která ji inspirovala k tvorbě pro dospělé. Po návratu do Německa se věnuje téměř výlučně psaní pro děti a mládež. Etablovala se také v oblasti vědy, na univerzitě ve Frankfurtu nad Mohanem obhájila doktorskou práci na téma „Literatura pro mládež a národní socialismus“/*Jugendliteratur und Nationalsozialismus*. Za svou tvorbu získala řadu literárních cen doma i v zahraničí. Jejím nejznámějším díly jsou kromě románů věnovaných dětství a také problémově orientované romány pro mládež „Mrak“/*Wolke* a „Poslední děti ze Schwenebornu“/*Die letzten Kinder von Schweneborn*.

³¹Názvy jednotlivých svazků autobiografické trilogie v jazyce originálu zní *Rosinkawiese* (1980), *Fern von der Rosinkawiese* (1989) a *Geliebte Rosinkawiese* (1990). Souhrnné vydání všech tří románů s tématem dětství v Čechách vyšlo pod názvem „Rozinková louka tehdy a nyní“/*Rosinkawiese damals und heute* (2004). Tato próza byla zpracována i pro rozhlas, v roce 2010 byla v překladu Vojtěcha Terbera a úpravě Jana Sulovského vysílána jako četba na pokračování.

³²Přeložil Vojtěch Terber. Román vydalo nakladatelství Aurora se sídlem v Praze. Vyšel v roce 2001.

³³Dospívající nebo spíše dospělá dívka, šestnáctiletá Gisela, se v roli vypravěčky objevuje i v dalším díle této autorky. Jedná se o román „Přežít“/*Überleben*, který popisuje útěk před blížící se frontou ze Slezska, z místa nacházejícího se mezi německými Drážďanami a polskou Bratislaví, opět na sever Německa. Útěky před frontou byly z pochopitelných důvodů, které psala historie, fenoménem žen, dětí a starých lidí. Z tohoto pohledu je figurální konstelace románů o to působivější. Román je vyprávěn v ich-formě, nicméně čas vyprávěný je zasazen do minimalizovaného času vypravěče. Román je iniciovan šestnáctými narozeninami vnučky, které babička vypráví o svých šestnáctých narozeninách.

Román „Přežít“ má v české literatuře jistou, ač vzdálenou, paralelu v podobě románu Vladimíra Klevise „A bůh byl hluchý“, vydaného v roce 1975. Základem románu je milostný příběh Jakuba a Dany, staršího dramaturga a začínající režisérky, která točí svůj první film s tématem 2. světové války. Jakuba zneklidňuje jako žena mající nejen

vzpomíná na to, jak se v Sudetech vyostřovaly politické poměry a spolu s ubíhajícími lety války se začaly rozcházet i politické názory v rodině. Zatímco maminka a Gudrun soucítily s českým obyvatelstvem, otec stále více propadal ideologii fašistického režimu. Přesto, že tyto reminiscence jsou relevantní, zásadní význam má popis cesty do dalekého Hamburku. V závěrečném díle se autorka po dvaceti letech vrací na rozinkovou louku, hledá své kořeny, objevuje a bilancuje. Podtitul třetího románu o rozinkové louce, „Přátelství překračující hranici,“³⁴ je svým způsobem určující nejen pro obsah, ale i celkové vyznění literární interpretace dětství autorky. Díky novým obyvatelům objeví otcovy dopisy, které rodině zasílal z fronty. Obraz vzpomínek se postupně dotváří a sceluje.

Peter Härtling³⁵ je, a to i přesto, že bývá v kontextu česko-německých literárních vztahů vnímán především jako spisovatel píšící pro dospělé čtenáře, jedním z klíčových autorů německy psané literatury pro mládež v poslední třetině 20. století. Je autorem problémově orientovaných románů tematicky zpracovávajících zejména negativní fenomény současnosti,³⁶ avšak mezi jeho díly lze

talent, ale i osobní kouzlo. Útržky z natáčecích prací v Jakobovi vyvolávají vzpomínky na jeho vlastní dětství. Jakub pochází z česko-německé rodiny. Na začátku války rodina na matčino přání odešla do Německa a usadila se v blízkosti Drážďan. Jakub jako patnáctiletý přišel při bombardování o oba rodiče. Rozhodne se pro návrat do Čech. Cesta do Opočna, odkud Jakub z české strany pochází, se mění v dramatický útěk z hořícího Německa, při němž Jakub prožívá i svou první nenaplněnou lásku k německé dívce jménem Ingrid. Vyprávění o Jakobově dětství, či spíše jeho předčasné dospělosti, a možná i příběh jeho lásky k Ingrid, se stane základem nového scénáře mladé režisérky... Z pohledu architektiky románu se jedná o kombinaci dvou dějových linií, které jsou propojeny hlavní postavou. Příběh dětské lásky Jakuba a Ingrid je příběhem vloženým, kterým je děj zachycující milostný příběh Jakuba a Dany prokládán. Z pohledu vypravěčských struktur funguje jako děj vložený. Román je vyprávěn v er-formě. Zatímco v rovině současnosti autor využívá personálního vypravěče (úhel vyprávění je dán postavou dospělého Jakuba), pro příběh válečné lásky Vladimír Klevis zvolil auktorálního vypravěče. Příběh Jakuba a Ingrid byl později z románu „A bůh byl hluchý“ vyňat a po minimálních úpravách roku 1980 vydán s názvem „Jakub a Ingrid“ jako román pro mládež. Paralelu obou románů lze spatřit v líčeném časoprostoru, hlavních postavách a motivu útěku. Jako paralela v adresnosti románu může být interpretována vrstevnatá adresnost románu „Přežít“ od Gudrun Pausewangové a dvojí adresnost příběhu Jakuba a Ingrid od Vladimíra Klevise, již bylo dosaženo vydáním dvou jednotlivých děl. V německy psané literatuře lze dvojí vydání jednoho a téhož textu nalézt u Jurka Beckera a jeho děl „Jakub Lhář“/*Jakob der Lügner* (1. vyd. 1961) a „Pohádka o nemocné princezně“ (1993). Text prózy adresované dětskému čtenáři byl v podstatě vyňat z románu pro dospělé a vydán samostatně. Časové rozestupy mezi díly vydanými pro dospělé čtenáře a mládež dokazuje ochotu, vůli i nutnost vracet se ke klíčovým momentům tvorby (a často i vlastního života) a zprostředkovat je mladším generacím čtenářů.

³⁴Podtitul románu v jazyce originálu zní *Die Geschichte einer Freundschaft über die Grenze*.

³⁵Peter Härtling (*1933) se narodil v Hartmannsdorfu. S rodinou se odstěhovali v roce 1941 na Moravu do Olomouce. Otec, který nesouhlasil s nacistickým režimem, doufal, že tak unikne povolávacímu rozkazu, což se nestalo. V roce 1945 Petr Härtling s maminkou a tetou utíkali do Rakouska a definitivně se usadili o něco později v Německu. Otec zahynul v ruském zajateckém táboře, matka spáchala sebevraždu. Härtling vystřídal několik škol, kvůli protestu proti praktikám učitelů, které mu připomínaly praxi z 2. světové války, byl vyloučen z gymnázia Maxe Plancka v Nürtingenu. Poměrně brzy začal působit jako novinář na volné noze, poté pracoval v redakcích řady listů i v nakladatelství. Pouze literatuře se poprvé pokouší věnovat na konci padesátých let, podruhé, tentokrát již s úspěchem, v sedmdesátých letech, kdy opouští nakladatelství Fischer. Härtling je autorem řady děl pro dospělé čtenáře. V oblasti literatury pro děti a mládež proslul po změně paradigmat v sedmdesátých letech a později. Proslul především realistickými problémově orientovanými romány. Jeho díla získala řadu literárních (i mezinárodních) cen, často jsou povinnou školní četbou a dodnes se s nimi pracuje formou literárních projektů.

³⁶Od Petra Härtlinga byl do češtiny přeložen pouze jeden román adresovaný staršímu dětskému čtenáři. Jedná se o román „Bábi s Kalem hospodaří“/*Oma*, který otevírá téma nemoci a smrti. Německy román vyšel poprvé v roce 1975, česky v roce 1990 v překladu Hany Linhartové.

najít i román s tematikou dětství na konci 2. světové války. Jedná se o román s titulem „Cesta proti větru,“³⁷ autobiografické vyprávění o útěku německé rodiny žijící na Moravě do Rakouska. Román líčí život na konci války jako abnormalitu, konec války v tomto případě neznamena konec zážitků spojených se strachem a utrpením. Hlavním hrdinou románu je dvanáctiletý Bernd, přezdívaný Primel, který se se svou tetou, stejně tak jako ostatní děti se svými rodinami, musí dostat přes hranice na západ a tam hledat nový domov. Název románu se odvíjí od klíčového momentu této cesty. Na malém nádraží, kde rodiny nuceně odpočívají, protože momentálně neexistuje žádné vlakové spojení, se objeví záhadný pan Maier s drezínou, na které Bernd, teta a další, nakonec odjíždějí... Viděno očima Bernda, proti větru, s uměním spatřit i v absurditě něco pozitivně lákavého, možná spjatého s dobrodružstvím...

Annelies Schwarzová³⁸ je další německou autorkou, která ve svém dětství prožila odsun z tehdejšího Československa a zároveň i další autorkou, s jejíž tvorbou se čtenář může seznámit v češtině.³⁹ Vyprávění vydané s českým titulem „Červenobílé kamínky. (Vzpomínky Liese 1944 – 1950).“ Podobně jako vzpomínky na Rozinkovou louku od Gudrun Pausewangové lze i „Červenobílé kamínky“ Annelies Schwarzové přiblížit jako vyprávění typu rodinné kroniky. Avšak léta 1944 – 1950 jsou čtenářům přiblížena ne očima vypravěčky, která se s moudrostí a celoživotním věděním obrací tři generace zpět, ale očima vypravěčky, která se dokázala přenést do svého vlastního dětského JÁ a znovu jej dětskýma očima prožít. Cenné na této poutavé vzpomínkové próze není jen zachycení historických i rodinných událostí dětskýma, přiměřeně naivníma i optimistickýma očima, ale i úhel pohledu, v němž lze zachytit i stopu humoru i smutku.

Ilse Tilschová⁴⁰ je rakouská spisovatelka, jejíž život i literární tvorbu komplexně ovlivnil klíčový

³⁷Název románu v jazyce originálu zní *Die Reise gegen den Wind*. (Překlad T. Bučková.)

³⁸Annelies Schwarzová (*1938) se narodila v Trutnově. Studovala pedagogiku a výtvarná umění v Hannoveru a Berlíně. V současnosti vyučuje na Akademii výtvarných umění v Brémách.

³⁹Česky vyšla i její drobná próza pro děti „Babička žije v Africe“/*Meine Oma lebt in Afrika*, která vypráví o prázdninách Erica a jeho kamaráda Flo z Německa u babičky, která, v souladu s názvem příběhu, opravdu žije v Africe. Jednodimenzionální próza přináší nijak komplikované, realistické, ale přitom barvitě vyprávění o exotické Africe, kterou se oba chlapci učí vnímat jako něco, co začíná být i pro ně naprosto přirozené a samozřejmé. Seznamování se s každodenním venkovským životem v Ghaně, odkud pochází Ericův otec, nechává oba chlapce nahlédnout do života jiné kultury. Jazykovou bariéru překonávají chutí objevovat stále nové věci, které se tolik odlišují od toho, co znají z Evropy. Díky nečekaným zážitkům se cesta do Ghany změnila v krásné prázdninové dobrodružství, které Ericovi navíc umožní podvědomě nahlédnout ke svým vlastním kulturním kořenům. Knížku vydalo nakladatelství Albis v překladu Ireny Hrabákové. Český čtenář se může s tvorbou Annelies Schwarzové seznámit i prostřednictvím dvojjazyčně vydané básnické sbírky s názvem „Tam, kde les nese nebe“/*Wo der Wald den Himmel trägt* vydané v překladu Věry Koubkové rovněž v nakladatelství Albis.

⁴⁰ **Ilse Tilschová** (*1929) se narodila v Hustopečích na Moravě. Gymnázium navštěvovala v Mikulově a Znojmě. V dubnu 1945 musela s rodinou uprchnout do Rakouska. Od roku 1964 je spisovatelkou z povolání. V Rakousku i v zahraničí ji proslavil zejména autobiograficky laděný román „Pyramida tušení“/*Ahnenpyramide* (1980), jehož tématem je hledání vlastní identity vycházejících z potvrzování vlastních kulturních kořenů a spjaté s hledáním domova.

zážitek z dětství – nechtěná změna země jako domova. K těmto tématům se vrací v románech jak pro dospělé čtenáře, tak v povídkách, které se jeví i jako vhodná četba určená mládeži, a se kterými se čtenáři mohou seznámit i v češtině⁴¹. Kontrast mezi líčením Československa po 2. světové válce jako idylické krajiny zpustošené válkou, z něhož Tilschová odcházela, a líčením téže krajiny, do níž se po několika desítkách let vracela jako do země či konkrétního kraje zanedbaného díky životu za železnou oponou, vytváří poněkud smutně vyznívající kulisu k hledání, nalézání i potvrzování vlastní identity. První prózou této autorky, která se obrací k dětským čtenářům je „Poslední rok.“⁴² Vypravěčkou svého vlastního příběhu je desetiletá Elfí Zimmermannová, která pochází z německy mluvící rodiny žijící jižně od Brna, a která prostřednictvím vyprávění o změnách ve svém domově předkládá dětskému čtenáři obraz společenských a politických změn. Ty jsou vymezeny rokem 1938, kdy se po obsazení pohraničí Hitlerem definitivně začíná rozpadat soužití německého a českého obyvatelstva.

2.2 Fenomén vzpomínkové literatury

Prakticky všichni zmínění autoři⁴³ a romány jsou v německy mluvících zemích spojováni s pojmem **vzpomínková literatura (Erinnerungsliteratur)**. Vzpomínkovou literaturu lze z pohledu sémiotiky literatury přiblížit jako korpus textů, které se vazbou AUTOR – TEXT prolínají s literaturou autobiografickou či memoárovou a vazbou TEXT – TÉMA s literaturou historickou.

Od autobiografické literatury v nejužším slova smyslu odlišují vzpomínkovou literaturu především vypravěčské struktury. Vzpomínková literatura nespočívá v nutnosti využití ich-formy, která je spojena například s formou deníků. Existuje více prostředků, kterými lze navodit dojem autentičnosti příběhu. Za tímto účelem je možné využít i vyprávění v er-formě, v němž lze uplatnit vyprávěcí postupy jak vypravěče personálního, tak nepersonálního nebo dokonce auktoriálního. Všechny tři postupy mohou být kombinovány a všechny je lze z pohledu perlokuční komponenty velmi často vysvětlit jako zcizující efekty vytvářející jistý odstup od vyprávěného, odstup, který ve čtenářích do jisté míry může vyvolávat dojem věcné reference, jejíž výpovědní síla spočívá v kontrastu literární fikce románu s výpovědní hodnotou beletristického díla jako určitého typu

⁴¹„Rozbité obrazy. Nesentimentální cesta po Moravě a Čechách,“ vzpomínková knížka, jejíž české vydání je datováno rokem 1994, je souborem povídek mapujících první návrat autorky do Československa ještě v době před pádem železné opony.

⁴²Název tohoto románu v jazyce originálu zní *Das letzte Jahr*. Román poprvé vyšel roku 2006.

⁴³Z pohledu dějin literatury patří Kirsten Boieová, Peter Härtling, Christine Nöstlingerová, Gudrun Pausewangová, Mirjam Presslerová, a Renate Welshová ke generaci, která se profilovala po výše popsané proměně paradigmat v sedmdesátých letech 20. století. Jedná se o spisovatele, kteří významem své tvorby překračují hranice německy psané literatury. Jejich klíčový význam není dán pouze výběrem témat, ale také jejich ztvárněním, které charakterizuje umění naslouchat aktuálním problémům a otevřeně je popsat. Důležité je pracovat s osobní zkušeností a skloubit věcnost se schopností empatie a emocionalitou. Jako relevantní se jeví postavit se na stranu dětských protagonistů a přitom si udržet odstup dospělého, zachovat poetiku prázdných míst, která otevírá patřičný prostor také pro čtenáře.

dokumentu založeného na znakovém, rozumějí symbolickém, charakteru umění. Kontrast mezi věcným líčením časoprostoru románu a vlastním příběhem je dán fantazií. Tu lze vnímat jako součást autorské metody a zároveň jako jednu z klíčových vlastností hlavní postavy, která fantazii využívá i jako strategii nutnou k překonání větších či menších problémů, jako prvek nutný k přežití. Imanentně se s ní počítá také jako s vlastností čtenáře hledajícího fakta i obrazy.

Od memoárové literatury v nejužším slova smyslu, k níž by zde bylo možné zařadit například literárně ztvárněné vzpomínky typu rodinných kronik, se vzpomínková literatura v nejužším slova smyslu odlišuje rovněž vypravěčskými strukturami. Er-forma jako typický prvek vzpomínkové literatury, více využívá románové postavy k rozšíření barevného spektra tematické komponenty příběhu. Jejich líčení není totiž odvislé od subjektivního vidění světa ze strany hlavní postavy.

S historickou literaturou spojuje literaturu vzpomínkovou téma i časoprostor příběhu, který je zasazen do minulosti. Rozdíl mezi časem vypravěče a časem vyprávění je zpravidla vymezen jedním lidským životem.

Jako středobod vzpomínkové literatury lze tedy označit společenské romány s prvky románu psychologického, dobrodružného a dnes již i historického. V jejich tematické komponentě se jako zatěžkávací momenty způsobené druhou světovou válkou objevují

- motivy poškozených či pokřivených rodinných vztahů: absence otce, odloučení od matky a od sourozenců, ztráta jednoho z rodičů;
- motivy vykreslující časoprostor války: materiální nedostatky, zejména nedostatek potravin; fyzické utrpení, nemoc a smrt; opakující se nálety, bombardování, útěk a vyhnání, plnění domovů, život v okupačních zónách (srov. Ewers; Mikota; Reuleke; Zinneker 2006).

To, co by mimo válku bylo hodnoceno jako negativní jev vybočující z normality, například krádeže potravin, pašeráctví, pytláčení a v některých případech i zabíjení lidí, je dospělými často vysvětlováno jako nutnost. Dětské hrdinové se stávají předčasně dospělými. Ve vztahu dítě – rodič často přebírají úlohu partnerů. Rodiče, pokud jsou dětem k dispozici, nemusí být popisováni jako ti, kteří svým dětem dodávají vnitřní sílu. I dospělí mají právo na slabost a vyčerpání. Často sami potřebují oporu či dokonce pomoc, kterou nejednou hledají i u dětí (srov. Hurellmann; Bründel 1996). Avšak téměř vždy ze zakončení románů vyznívá naděje na změnu, kterou přináší konec války. S novou dobou přicházejí další složitá témata: definitivní ztráta otce nebo návrat otce jako cizí osoby, vyrovnání se s minulostí, která překračuje hranice rodiny a přechází na další generace.

Z pohledu kompozice převažují chronologicky sepsané romány s lineárním rozvíjením tématu, romány, v nichž je shoduje čas vypravěče s časem vyprávěným. Z vypravěčských postupů pak převažuje princip narace, který je prokládán různými technikami popisu. Zřídka se v rámci literatury pro mládež objevují i romány kompozičně kombinující paralelně se odvíjející životní

osudy více postav více generací.

V případě klasických vzpomínek dochází ke kombinaci dvou časových rovin, přičemž architektura románu je postavena buď na jejich střídání, nebo na zarámování roviny vzpomínek jako vloženého děje odehrávajícího se v minulosti do času vypravěče reprezentujícího současnost. I zde logicky převažuje narativní práce s tématem, která je doplňována popisy, které posilují dojem autenticity.

Návraty do minulosti mohou spočívat i v prolínání obou rovin. Tyto romány jsou od prvopočátku koncipovány jako díla s ne vzpomínkovým, ale konfliktním zpracováním minulosti, která svým způsobem dosud ovlivňují život současných dětí a mládeže. Jedná se v nich o rozkrývání rodinné minulosti, o životní příběhy generace prarodičů, kterých se nacistický režim aktuálně dotýkal. Cílem takovým románů je vědomé vyrovnávání se s minulostí.⁴⁴ Jejich základem je konfliktní příběh odehrávající se v čase vypravěče, dvojí fabulace, v níž se minulost do konfliktního děje odehrávajícího se v současnosti prolíná a svým způsobem jej iniciuje.

Jazyková komponenta úzce souvisí s tematickou komponentou v tom smyslu, že k úplnému pochopení románů je potřeba disponovat i určitým povědomím o době, o níž romány vypráví.

Obr. č.1

Žánrová mapa vzpomínkové literatury adresované (nejen) dětem a mládeži

V současné době, a německy psaná literatura je pro toto tvrzení typickým příkladem, dochází ke vzniku nové vlny vzpomínkové literatury vracející se k tématu 2. světové války. Tuto skutečnost lze vysvětlit několika důvody: zvyšujícím se časovým odstupem od ukončení války a poslední příležitostí k vyprávění očitých svědků. Spisovatelé přinášejí uměleckou výpověď o době svého dětství a dospívání, a tím i o svém vlastním životě. Vyrovnávají se nejen s vlastními životními osudy, ale i osudy své generace, s faktem své národní příslušnosti, s kulturními či náboženskými kořeny, s historickým obdobím, v němž dominoval fašismus a nacionalismus.

V případě německé a z části i rakouské a švýcarské literatury se jedná o autory takzvané druhé a třetí generace, tedy o tvorbu těch, kteří se na rozdíl od svých otců a matek 'nepodíleli' (*Generation der Täter, Generation der Nicht-Täter*) na charakteru historické epochy. Doba 2. světové války

⁴⁴V terminologii literární vědy německy mluvících zemí je tento typ literatury označován jako *Bewältigungsliteratur*. V literatuře se sice objevuje zejména po 2. světové válce, ale v podstatě dodnes tvoří jednu z tematických vývojových tendencí. V literatuře pro děti a mládež se objevuje kolem roku 2000. Jako příklady lze uvést román pro dospívající čtenáře „Nech to spát“/*Die Zeit der schlafenden Hunde* od Mirjam Presslerové a román pro starší dětské čtenáře „Návštěva z minulosti“/*Der Besuch aus der Vergangenheit* od Renate Welshové. (Překlad titulů T. Bučková.)

spadá do období jejich dětství. Oni sami tedy logicky nemohli nést žádnou odpovědnost za dobu, v níž vyrůstali. Přesto se stínově přenesla i na ně, i když v proměněné kvalitě. O mnoha věcech se v rodinách cíleně mlčelo, o mnoha věcech se jen nemluvalo. Mnohé zůstalo nepojmenováno a nevyřčeno. I generace dětí se tehdy svým způsobem musela vyrovnat s minulostí. Z rozhovorů s pamětníky lze usoudit, že pocit viny může mít v generačních vztazích mnoho podob. V tomto případě se často proměňovala v jen těžko překonatelnou komunikační hráz.

Dětství je tou životní etapou, která bývá často idealizována. Nejen v německy mluvících zemích byla řada těch, kteří režim aktivně přímo nepodporovali, ale mohli na jeho fungování v osobním životě něco získat. Dobré postavení, dobrou práci, dobré zajištění rodiny. Německá sociologie našla i pro tuto skupinu lidí označení, které našlo své uplatnění i v literární vědě. Slouží k charakteristice postav a přeložit jej lze jako „ti, kteří neváhali jít s dobou“ (*die Mitläufer*). Pro generaci těch, kteří se narodili těsně před začátkem války, během ní, či krátce po ní, se v německy mluvících zemích vžilo popisné, nicméně všeříkající, označení: „ti, kteří měli to štěstí, že se narodili později...“ (*die jenigen, die das Glück hatten, später geboren zu werden*). Dalšími sociologickými pojmy, které se v tu chvíli stávají relevantními, jsou *generační a kulturní paměť*, *místa spjatá s pamětí*, na něž se vracíme s jednotlivci, kteří jsou si vědomi své příslušnosti k lidské komunitě – ke konkrétní společnosti žijící v konkrétním historickém čase a prostoru.

2.2.1 Krátké zastavení nad románem „Malka Mai“ od Mirjam Presslerové⁴⁵ jako nad ozvláštňeným příkladem vzpomínkové literatury

Existuje mnoho vzpomínek a mnoho literárně zachycených příběhů. Ačkoliv mají společné rysy, každý z nich je originální a každý dokáže oslovit. Mezi romány s mimořádnou výpovědní silou a uměleckou hodnotou se řadí „Malka Maiová“ od Mirjam Presslerové. Jedná se o dílo, které sice lze zařadit k fenoménu vzpomínkové literatury, které ale i přesto není osobním vzpomínáním autorky.

⁴⁵Mirjam Presslerová (*1940) prožila nejprve dětství v pěstounské rodině, pak v internátě. Studovala na Akademii výtvarných umění ve Frankfurtu nad Mohanem a posléze cizí jazyky na univerzitě v Mnichově. Rok žila v Izraeli. Po návratu do Německa vystřídala mnohá povolání. Vychovala tři dcery. Žije se svým druhým mužem nedaleko Mnichova.

Od roku 1980 se věnuje psaní a překládání knih pro děti a mládež. Mezi její nejvýznamnější díla patří romány „Hořká čokoláda“/*Bitterschokolade* (1980), „Listopadové kočky“/*Novemberkatzen* (1990), „Když přichází štěstí“/*Wenn das Glück kommt, muss man ihm einen Stuhl hinstellen* (1994, česky vyšel tento román rovněž v roce 1994 a to v překladu Evy Pátkové), „Malka Mai“ (2002), „*Die Zeit der schlafenden Hunde*“ (2003). Mirjam Presslerová překládá z angličtiny, holandštiny a hebrejštiny. Jejím nejvýznamnějším překladatelským počinem je kritické vydání „Deníky Anny Frankové“/*Tagebücher Anne Frank* (2000). Příběh Anny Frankové přepsala Mirjam Presslerová i do formy románu pro mládež, který vyšel s názvem „Já tolik toužím... Životní příběh Anny Frankové“/*Ich sehne mich so. Die Lebensgeschichte der Anne Frank* (1992). Významným dílem je románové zpracování historie rodiny Anny Frankové, kterou napsala společně s Gerti Eliasovou, a která byla vydána s titulem „Všechny pozdravuji a líbám. Dějiny rodiny Anny Frankové.“ „*Grüße und Küsse an alle: Die Geschichte der Familie von Anne Frank* (2009).

2.2.1.1 Mirjam Presslerová: „Malka Maiová“

Mirjam Presslerová ve svém románě „Malka Maiová“ vypráví o roztržení a opětovném shledání sedmileté holčičky a její maminky během 2. světové války.

Příběh, inspirovaný skutečnou událostí, začíná v době transportů židovského obyvatelstva z městečka Lawoczne, kde Hanna Maiová, lékařka s židovskými kořeny, žije se svými dvěma dcerami - sedmnáctiletou Minnou a sedmiletou Malkou. Hanna Maiová nevěří, že zlo, které je stále hmatatelnější, by mohlo ublížit jí nebo její rodině. Profesi lékařky chápe jako svůj životní úkol, který bude chránit ji i její blízké. Tento odhad se ukáže jako mylný, i když je v kompoziční stavbě románu i rozvíjení dílčích témat paradoxně používán jako moment, který posouvá děj k relativně kladnému rozuzlení.

V době odjezdu transportu je Hanna Maiová vojáky narychlo odvolána k akutnímu případu. Záchrana pacienta se stane zároveň příležitostí k útěku, respektive k nepřipravenému přechodu Karpat a pokusu dojít do Maďarska, odkud ještě v roce 1943 byly pro prchající židovské děti a mládež vypravovány vlaky do Palestiny. Putují od jednoho bývalého pacienta k druhému. Malka během útrpné cesty onemocní a Hanna se s těžkým srdcem rozhodne nechat ji na statku na Slovensku, v blízkosti maďarských hranic. Na statku žije dívenka ve stejném věku jako Malka a statkář Hanně za patřičnou odměnu přislíbí, že použije doklady své dcerky na to, aby Malku vlakem převezl přes hranice, jakmile jí poklesne horečka a bude fyzicky schopná další cesty.

V tento okamžik se vyprávění rozdělí do dvou proudů, přičemž v obou je z pohledu vypravěčských struktur využito personálního vypravěče využívajících perspektivu dvou postav vytvářejících ambivalentní protipól matky a dcery, protipól dítěte a rodiče. V první kompoziční rovině se vypráví o osudech Malky, druhá je vyprávěním o Hanně.

Přítomnost malého židovského děvčátka na statku je vyzrazena, a tak statkář odváží malou Malku pryč s tím, že si dál musí poradit sama. Malka putuje z jednoho místa na druhé, až se dostane do ghetta. Hanna, která se po úspěšném příchodu do Maďarska Malky nedočká, se pod nátlakem starší dcery rozhodne, že se pro děvčátko vrátí. Její stopy sleduje z místa na místo. Nakonec se svou dcerkou shledá. Avšak jejich setkání zůstane na rovině střetnutí dvou zkoušených a do kořenů vyčerpaných lidských bytostí. Malka Hannu jako maminku nepřijme zpátky.

Kompozice románu je chronologická. Narativní postupy se střídají s pasážemi, v nichž převažuje deskriptivní rozvíjení tématu. Osudy obou klíčových postav, v nichž se personální vypravěč střídá s vypravěčem reflektorem vkládajícím do vypravěčských technik i prvky zcizení, jsou navzájem prokládány a v závěru románu proplétány. Byť by měly být významově vyvážené a jejich rozložení je vskutku symetrické, jako dominantní se jeví vyprávění o Malce. Rovina věnovaná Hanně je

postavena na základě vnitřního konfliktu, který lze přiblížit jako generační konflikt směřující do vnitřního světa postavy a zároveň konflikt, který se navenek odráží v konfiguraci postav. Vnitřní projekce ve svém důsledku neznamenuje charakterový posun, ale představuje neustálé přezkušování vlastního rozhodnutí opustit Malku, tedy rozhodnutí, jehož vyhodnocení opakovaně končí fiaskem. Vnější projekci tohoto rozhodnutí do dějové linie románu lze spatřit ve většinovém odsouzení Hanny dalšími postavami, v definitivním osamostatnění se starší dcery Minny a konečně v postupném odcizování se Malky. Prvky zcizení se pro Malku stávají každodenní strategií, která jí umožní přežít.

Vícsměrnou adresnost podtrhává i závěr knihy mající téměř dokumentační charakter. Mirjam Presslerová v něm vypráví o dalších osudech Maiových a vysvětluje samotný vznik právě dočteného románu. Otec, matka i obě dcery se spolu několik let po válce, již ve státě Izrael, setkali. Avšak nikdy už nedokázali žít jako rodina. Mirjam Presslerová vytvořila svůj román podle příběhu skutečné *Malky Maiové*, který reálná Malka sepsala pro potřeby dokumentární sbírky organizované památníkem Yad Vashem v Jeruzalému. Dokument o rozsahu 50 stran se v literární fikci vycházející z útržků životního příběhu, který si Malka dokázala uchovat v paměti (srov. Gelberg 2001, s. 33 – 43).

Zvláštnost autorského stylu Mirjam Presslerové spočívá ve vlídnosti a empatii, s níž ve svých dílech vypráví většinou velmi pohnuté osudy. To souvisí i s jejím osobním pojetím dětství. Na webových stránkách Mirjam Presslerové jsou uvedena dvě motta, která mají zásadní význam v její tvorbě i životě. Prvním z nich je úsloví

*Vezmi své dětství a běž! Žádné jiné už mít nebudeš!*⁴⁶

Autobiografické psaní je orientováno vždycky na své vlastní já. Představuje vyprávění vlastního příběhu, na který je z této pozice také nahlíženo. Subjektivní vnímání, vlastní interpretace viděného, které člověk potřebuje k tomu, aby dokázal rozvíjet svou identitu.

Ale jak je člověk schopen vidět svůj vlastní příběh? Dají se zmínit dvě vyhrčené pozice. První jej vidí pozitivně. Často jsou to slavní lidé, politici nebo bossové velkých firem, píšící své biografie. Jejich osobní úspěch je často předdefinovaný již dětstvím, které spolu se světem kolem působí jako jeho imaginační kulisa. Anebo se naopak vypracují z naprosto tvrdých chudých poměrů a pak je jejich dětství příkladné, není zatíženo studem. Takové dětství se lze pak vystavit světu na odív. Před takovým dětstvím člověk nemusí utíkat. Oproti tomu existuje těžké a poškozené dětství, které je ve velké míře spojeno se právě se studem, ponižováním, ošklivým zacházením, zneužíváním. To jsou právě ta dětství, o nichž je třeba říci těm, kteří je prožili: „Vezmi své dětství a běž. Žádné jiné nedostaneš.“ (Pressler 2009. In : Gelberg 2001, s. 59)⁴⁷

⁴⁶ „Nimm deine eigene Kindheit und lauf, eine andere kriegst du nicht.“ (Překlad T. Bučková.)

⁴⁷ *Autobiographisches Schreiben ist auf die eigene Person gerichtet, es erzählt die eigene Geschichte aus einem persönlichen Blickwinkel, die subjektiven Wahrnehmungen, die eigenen Deutungen, die man braucht, um seine Identität zu entwickeln.*

Aber wie sieht jemand seine eigene Geschichte? Dabei lassen sich zwei Positionen unterscheiden. Die einen

Mirjam Presslerová ve svých dílech upřednostňuje líčení druhého typu dětství. První setkání s jejími knížkami na dětské čtenáře působí jako signál k zastavení se a ke spatření konkrétního problému v širších souvislostech. V případě dospělých lze toto setkání často popsat jako šokovou terapii, která jim někdy umožňuje návrat do jejich vlastního dětství a otevírá jim nový pohled na světy dětství dalších generací.

2.2.1. Renate Welshová: „Tamta aneb Cizí dítě“

Román „Tamta aneb Cizí dítě“ je jasným příkladem vzpomínkové literatury. Jeho zvláštnost spočívá v autorské odvaze. V návaznosti na předchozí definice idylicky vnímaného a těžkého dětství, jak o něm mluví a píše Mirjam Presslerová, má, viděno v kontextu života Renate Welshové, mnohem osobnější charakter.

Příběh sedmileté Tamty je umístěn do posledních měsíců války a prvních týdnů v životě bez ní. Po roce od posledního rozloučení s maminkou, která zemřela na cosi záhadného, co jí prasklo v hlavě, protože Tamta si nedokázala potichu hrát, po další svatbě tatínka, neustále zaměstnaného a stále nepřítomného lékaře, odjíždí Tamta s tatínkovou novou manželkou na venkov. Nevnímá ji jako maminku, nijak ji neoslovuje a ve vnitřních monologech i v proudech vědomí jí dává neosobní jméno, označuje jako Ženu. Toto označení přebírá i personální vypravěč, který příběh malé Tamty vypráví tak, že dokonale zúročuje prvky zcizení intuitivně vytvářené Tamtou a rozšiřuje je o rysy o vševědoucího vypravěče, který počítá s kulturním i historickým povědomím čtenáře, které přesahuje rámec textu.

Vídeň v blízkém časovém horizontu bezpochyby čeká bombardování. Z tohoto důvodu odjíždí malá Tamta s tatínkovou novou ženou do podhůří Alp, aby obě unikly útrapám souvisejícím s blížící se frontou i očekávaným koncem války. I přesto Tamta odjíždí nerada. Miluje vídeňského dědečka s babičkou, nerozumí otci, nemá ráda ženu a bude nenávidět toho, kdo téměř ihned po vystoupení z vlaku dokončí proměnu jejího světa. Idylická krajina, neidylické přijetí i následující dny, týdny a měsíce. „Proč si s sebou brala to cizí dítě?“ „Tam ta? Ta nám bude dělat jen problémy...“ Tak je přivítá otec macechy, kterého Tamta z dědečka ihned přejmenuje na Starce, a kterého čtenář brzy rozklíčuje také jako nacisticky smýšlejícího člověka, s nímž protagonistka příběhu povede ten

sehen ihre Geschichte positiv. Das findet man besonders häufig, wenn berühmte Leute wie zum Beispiel Politiker oder Wirtschaftsbosse ihre Autobiographien schreiben. In dem Teil, in dem sie auf ihre Kindheit eingehen, ist ihr persönlicher Erfolg bereits angelegt, wird vielleicht schon von der Umwelt imaginiert. Oder sie arbeiten sich aus armen Verhältnissen hoch, doch auch dann ist ihre Kindheit vorzeigbar und nicht mit dem Scham besetzt. Solchen Kindheitserinnerungen könnte man den Titel geben: „Stell deine Kindheit auf einen Sockel. Weglaufen musst du jedenfalls nicht.“

Dagegen gibt es die schwierige und beschädigte Kindheit, die fast immer viel mit Scham und Erniedrigung zu tun hat, oft mit Misshandlung und Missbrauch. Das sind die Kindheiten, für die der Titel passt: „Nimm deine eigene Kindheit und lauf, eine andere kriegst du nicht.“ (Překlad T. Bučková.)

největší boj. Starcova uvítací formule iniciuje i vznik jejího nového jména, které si sama zvolí. (Welsh 2002, s. 44)⁴⁸

Tamta s úsilím sobě vlastním, které je poznamenáno vzdorem, steskem, a lítostí si buduje identitu nechtěného dítěte. A právě tak je s ní téměř bez výjimky nakládáno. Život ve Starcově domě je postaven na jeho moci a celkové izolaci rodiny od dění venku. Nicméně obrazy války se promítají do atmosféry ve vesnici, jsou zřejmé z útržků novin, které Tamta nachází cestou do školy či ze školy a které si poskládá v dobré víře dešifrovat slova i dění kolem sebe. Válka je součástí tíživých snů, které jsou předzvěstí závažné zprávy z Vídně. Dům, kde Tamta s tatínkem bydleli, byl zasažen při bombardování. Konec války, který Stařec neakceptuje, je patrný i z obsazení vesničky Američany. Tamta se s tatínkovou ženou, která je ve vysokém stupni těhotenství, navrácí zpět do Vídně. Vídeň je obsazená Rusy a válka je všudypřítomná, i když už vlastně není... Je jí slyšet ve vyprávěních o městě, o lidech z ulice, o kamarádech, o smrti...

Osobní rozměr války zůstává pro Tamtu aktuální i po jejím konci, protože je spojen se zklamáním z otceva nového života. Zlom přichází až s narozením ze strany Tamty tolik nechtěného sourozence. Jakoby nový život prolomil pomyslnou kletbu, na jejímž začátku stála smrt maminky i osobnost Starce v roli klíčového nepřítele holčičky zahnané do úzkých nejen svým osobním životem, ale v podstatě i dobou.

Tamta se dotkla prstíku miminka. Malá ručička uchopila nabídnutý prst tak pevným stiskem, který Tamta od stvoření tak křehkého vůbec nečekala. Jako by miminko Tamtin prst sevřelo pevnou sponkou.

Tamta pocítila příliv neuvěřitelného tepla, které se v ní rozlilo. Zhluboka se nadechla.

„Chceš si ji pochovat“ (Malou sestřičku – pozn. T. Bučkové)

Tamta nemohla než přikývnout.

„Tak si sedni.“

Tamta se posadila. Žena jí vložila děťátko do rukou.

„Jestli chceš,“ šeptala Tamta sestřičce do růžového ouška, můžeš spát v mém houpacím koši.“ Miminko krásně vonělo.

...[...]

„Já jsem Uršula.“ Udiveně strnula. Jen na maličký okamžik. Sestřičce řekla své staré jméno. Tak je to správné, pomyslila si. Pro Terezu nechce být Tamta. Bude její velká sestra a ta musí mít pořádné jméno.

(Welsh 2000, s. 158 – 169)⁴⁹

⁴⁸Přesné znění textu v originále: *Im Zug hatte sie gehört, wie der Alte sagte: „Die da wird uns nichts als Ärger machen“. Damals hatte sie sich entschlossen, sich Dieda zu nennen. ... / „Ta, ta nám nepřinese nic jiného než zlobu.“* (Překlad citátu T. Bučková.)

⁴⁹*Diedas Hand ... berührte mit einem Finger die Hand des Babys. Das Baby umschloss Diedas Finger in einem Griff, der viel fester war, als man einem so zartem Wesen zugetraut hätte. Ein richtiger Klammergriff. Dieda spürte eine ungeheuere Wärme in sich aufsteigen. Sie atmete tief ein.*

„Willst du sie halten?“, fragte die Frau. (Sie = die kleine Schwester – Bem. T. Bučková)

Dieda konnte nur nicken.

„Dann setz dich.“ ...

Dieda setzte sich. Die Frau legte ihr das Baby in die Arme. ...

„Du kannst ruhig in meinem Korb schlafen“, flüsterte Dieda dem Baby in das rosarote Ohr. Wie gut es roch.

...[...]

„Ich heiße Ursel.“ Einen Auenblick lang wunderte sie sich, dass sie ihren alten Namen gesagt hatte, aber das war

Román nekončí příslibem obratu. Nicméně nabízí otevřený konec, který je pro čtenáře všech věkových kategorií náznakem takového způsobu bytí, který pro Tamtu jsou v porovnání s dějovou linií právě odvyprávěného příběhu, více optimistický.

Vícsměrná adresnost textu vyplývá nejen ze samotného příběhu, ale i ze způsobu jeho ztvárnění. Snaha o věcný popis emocí vytvářejících zoufalý konflikty naplněný vnitřní svět dětské protagonistky, z něhož na jedné straně doslova vyzařuje touha po lásce a zároveň boj proti jakémukoliv zásahu, protože změna může znamenat další útrapy vlastního já. Osobnost dítěte je přitom nemilosrdně zařazena do světa dospělých se všemi jejich problémy. Navíc je zasazena do kontextu doby, v nichž autentičnost vyprávěného podtrhují média jako „zdroj psaného slova,“ protože i ta zachycují život a mohou vést k porozumění okolnímu světu.

Život i literární díla Renate Welshové⁵⁰ je přeurčena a úzce spjata s mottem

*hláskovat život.*⁵¹

Je podle jejích vlastních slov postavena na umění naslouchat druhým a umět jejich příběh převést v literární fikci. Jsou to příběhy schované za příběhy.⁵² Ať už se týkají dětí i dospělých, s nimiž se autorka během svého života setkala nebo pracovala,⁵³ nebo ať už jsou to její vlastní příběhy. S protagonistkami ve všech analyzovaných románech autorku spojuje touha odhalovat smysl věcí, jevů a charakterů prostřednictvím slov a dešifrováním jejich významů.

richtig so, für Theres wollte sie nicht Dieda sein. Für Theres war sie die große Schwester, eine große Schwester mit einem richtigen Namen.. (Překlad ukázky T. Bučková.)

⁵⁰Renate Welshová (*1937), v dětství jí zemřela maminka, otec, povoláním lékař se brzy znovu oženil, ale ani jeho druhé manželství nebylo šťastné, klíčovou postavou dětství se pro budoucí autorku stal dědeček, který jí otevřel svět literatury. Také profese otce sehrála v profesní dráze budoucí spisovatelky jistou úlohu, jako malá holčička ho doprovázela při návštěvách, posléze sama roznášela léky starým pacientům (především ženám) a naslouchala jejich příběhům. Umění naslouchat autorka označuje jako nejdůležitější školu života.

Welshová studovala na univerzitě ve Vídni angličtinu, španělštinu a mezinárodní vztahy, po narození svého prvního syna studium přerušila a pracovala jako překladatelka. Od roku 1975 se věnuje pouze psaní, v němž převažuje tvorba pro děti a mládež. Vychovala tři syny, dva z nich pocházejí z prvního manželství. Jejím současným partnerem je indický lékař Shiraz Rabady.

Mezi její nejznámější díla pro děti a mládež patří *„Johanna“* (1992), příběhy o malém Vampírkovi souhrnně vydané jako *„Das große buch vom Vampir!“* (2002), *„Der Besuch aus der Vergangenheit“* (1999), *„Dieda oder Das fremde Kind“* (2002). (Překlad T. Bučková.)

⁵¹„Hláskovat život“ je i název samostatně vydané přednášky pronesené v rámci laudácia u příležitosti autorčiných 70. narozenin. (WELSHOVÁ 2007). (Překlad T. Bučková.)

⁵²„Příběhy schované za příběhy“/*Geschichten hinter den Geschichten*. Tak zní i název knižně vydaných poetologických přednášek, které Renate Welshová přednesla na Univerzitě v Innsbrucku. (Viz Welsh 1995.)

⁵³Renate Welsh se věnovala kreativnímu psaní i ve formě řady workshopů s dospělými, ať již v rozvojových zemích Afriky nebo v Rakousku, např. I ve věznicích s lidmi vykonávajícími trest za taková provinění, jako jsou například dopravní nehody. - Čerpáno z osobního rozhovoru v květnu 2007 u Renate Welshové ve Vídni.

Sama sebe zachraňuji tím, že se nechám pohltit světem slov. Hláskami, písmeny, literami. K napsanému textu jsem měla vždycky blízký vztah. Stejně jako jiné vztahy, i tento začínal údivem a zmatením. ...[...]... Brzy jsem uměla celou abecedu, ale vazby mezi písmeny pro mne byly zrovna tak tenounké, jako vztahy mezi dospělými. Písmeno S. Nejenom, že vypadalo jako had, dokonce podobně syčelo, to by bylo logické, ale kam hadí sykot poděl v případě, že se k němu připojilo měkké CH a kdy se ono S změnilo v Š.⁵⁴ Když jsem přemýšlela, jak dát tohle všechno dohromady, věřila jsem, že problémy lze vyřešit jenom tehdy, rozumí-li člověk hláskám, slovům, písmenům...⁵⁵ (Welsh 2007, s. 02 – 03)

Román „Tamta aneb Cizí dítě“ je autobiografickou výpovědí, s jejímž sepsáním autorka, podle jejích vlastních slov, musela dlouho čekat, aby nikomu neublížila. Na pozadí tvůrčího i životního motto *hláskovat život* jsou rozhovory dospělých, které si tehdy čtyřletá Renate Welshová, schovaná pod stolem, chráněná dlouhým bílým ubrusem, vyslechla po posledním rozloučení s maminkou. Z povídání dospělých, které bylo protkáno smutkem i lékařskými termíny se budoucí spisovatelka snažila pochopit, proč se to všechno zlé muselo stát.⁵⁶

Renate Welshová je autorkou, která uvádí v úžas otevřeností, s níž píše o dětech i sama o sobě. Její díla lze charakterizovat i přes veškeré 'schovávání se do písmen, slov a vět' jako přímočará, omračující věcností, za níž se skrývá emocionalita. Jistě by bylo možné vytvořit tezi spočívající v myšlence, že ten, kdo žil 'nelehký' život píše 'nelehké knihy'. Ale i 'nelehké' příběhy mohou dát prostor optimistické vizi, která nabízí protagonistům a čtenářům pozitivní perspektivu. A právě takovou perspektivu díla Renate Welshové obsahují.

3. Závěr

Fenomén 2. světové války představuje v německy psané literatuře pro mládež, stejně jako v literatuře pro dospělé čtenáře, jeden ze stěžejních momentů dějin 20. století, k nimž se nakladatelé i současní autoři znovu vracejí. V diachronním sledu je možné zastoupení tohoto tématu přinášejícího obrazy dětství z doby fašistické ideologie přiblížit jako cestu od překladů k vlastní tvorbě. To je vysvětlitelné historickou zátěží, stínem kolektivní vlny, která se do jisté míry promítla i do tvorby později narozených autorů. Od proměny paradigmat na konci 60. let je v německy

⁵⁴Had, v němčině die Schlange [ʃlaŋə].

⁵⁵*Ich rette mich oft ins Wörtlich-Nehmen. Litera, Buchstaben. Zu Buchstaben hatte ich früher eine enge Beziehung, die wie so viele andere mit Staunen und Verwirrung begann. ...[...]... Jedenfalls hatte ich bald das ganze Alphabet beisammen, aber durchsichtig wie die Beziehungen zwischen den Erwachsenen waren auch die zwischen den Buchstaben. Das S nicht nur aussah, sondern auch hisste wie eine Schlange, war logisch, aber wieso war es im weichen Sch nicht mehr zu hören? Als ich anfing dies zu sammeln, hatte ich geglaubt, wenn man erst die Buchstaben kannte, könnte man alle Probleme lösen ...[...]... Ich war nach wie vor überzeugt, dass die Antwort auf alle Fragen in Büchern versteckt war. (Překlad ukázky T. Bučková.)*

⁵⁶Z rozhovoru s autorkou, který proběhl ve Vídni v prosinci 2007. Tytéž výpovědi lze najít i časopisecky či knižně vydané (viz Welsh 1999, 2007).

mluvících zemích obohacována o další překlady, zejména o tvorbu Uriho Orleva.

V oblasti interliterárních vztahů, konkrétně tvorby líčící dětství v česko-německém pohraničí je potřeba vyzdvihnout význam Fondu česko-německé budoucnosti, díky jehož podpoře byla přeložena a vydána díla např. Josefa Holuba, Annelis Schwarzové nebo Gudrun Pausewangové, díla řadící se k fenoménu vzpomínkové literatury.

Na základě předložených tezí lze vzpomínkovou literaturu s tématem 2. světové války přiblížit jako díla pocházejících z per posledních očitých svědků. Jedná se o vyprávění o době jejich vlastního dětství, která má být zprostředkována dalším generacím. Literární fikce, o níž je to, co bylo osobně prožito, rozšířeno či prohloubeno, s sebou přináší takovou sílu výpovědi, která dokáže změnit jednotlivou osobní zkušenost ve zkušenost obecně platnou. Vyprávění jsou směřována od generace těch nejstarších ke generaci těch nejmladších. Skutečnost, že přeskakují jednu generaci, je vzhledem k výše zmíněné mezigenerační komunikační hradbě, pouze zdánlivá. Vícevrstevnatá adresnost textu v tomto případě spočívá v záměru i v umění sekundárně oslovit i vlastní děti, které ve svém životě figurují již v roli rodičů. Zároveň je nutné podotknout, že se nejedná jen o vyprávění o době dětství, dospívání či rané dospělosti. Jedná se o literaturu vyprávějící o době, která by nikdy neměla být zapomenuta.

Literatura

ASSCHER-PINKHOF, C., 1998, 2012. Strenkinder. Hamburg: Friesrich Oetinger Verlag. ISBN 978-3841501202.

BOIE, K., 2003. Monis Jahr. Hamburg : Friedrich Oetinger Verlag. ISBN 13 9783789131530.

BOIE, K. Ringel, Rangel, Rosen. Hamburg: Oetinger Taschenbuch. ISBN 978-3841501493 .

HÄRTLING, P., 2008. Die Reise gegen den Wind. Weinheim - Basel: Beltz & Gelberg. ISBN 978-3407785558.

HOLUB, J., 2005. Der rote Nepomuk. Weinheim - Basel: Beltz & Gelberg. ISBN 978-3407782625.

HOLUB, J., 1997. Lausige Zeiten. Landsberg: Beltz. ISBN 978-3407797438.

HOLUB, J., 2002. Schmuggler im Glück. Landsberg: Beltz. ISBN 978-3407788740.

NÖSTLINGER, Ch., 2015. Maikäfer, flieg. Weinheim - Basel: Beltz & Gelberg. ISBN 978-3407784759.

PAUSEWANG, G., 2005. Überleben! Ravensburg : Buchverlag Otto Maier. ISBN 3-473-35254-3.

PAUSEWANG, G., 2004. Rosinkawiese damals – und heute. Mit den dokumentarischen Fotos. München: Deutscher Taschenbuch Verlag. ISBN 978-3423132039.

PRESSLER, M., 2001. Malka Mai. Weinheim - Basel: Beltz & Gelberg. ISBN 3 407 78594 1.

PRESSLER, M., 2003. Die Zeit der schlafenden Hunde. Weinheim - Basel: Beltz & Gelberg. ISBN 978-3-407-78689.

PRESSLER, M., 2015. Ich sehne mich so. Die Lebensgeschichte der Anne Frank. Weinheim - Basel: Beltz & Gelberg. ISBN 978-3407740977.

PRESSLER, M., 20011. Grüße und Küsse an alle. Die Geschichte der Familie von Anne Frank. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch. ISBN 978-3596184101.

- SCHWARZ, A., 2003. Červenobílé kamínky. Ústí nad Labem: ISBN 80-86067-74-2.
- TILSCH, I., 1994. Rozbité obrazy. Nesentimentální cesta po Moravě a Čechách. Brno: Kavínovo nakladatelství. ISBN 80-90168-1-5.
- WELSH, R., 2002. Diedo oder Das fremde Kind. Hamburg: Oetinger Verlag. ISBN 3851974344.
- WELSH, R., 1999. Der Besuch aus der Vergangenheit. Innsbruck-Wien: Obelisk. ISBN 3-85197-373-9.
- BUČKOVÁ, Tamara, 2008. Proměna paradigmat a žánru (2). Ladění, roč. 13, č. 3, s. 10-14. ISSN 1211 - 3484.
- BUČKOVÁ, Tamara, 2010. Gegenwärtige deutschsprachige Erinnerungsliteratur (nicht nur) für Jugendliche im Fremdsprachenunterricht. Am Beispiel des Romans „Malka Mai“ von Mirjam Pressler. In: VAJÍČKOVÁ, M.; MIKULÁŠOVÁ, A. (Hrsg.) Sammelband. IX. Tagung des Verbandes der Deutschlehrer und Germanisten der Slowakei. Schulreform im Fremdsprachenunterricht in der Slowakei „Deutsch lernen – Deutsch studieren – Deutsch lehren“. Bratislava: Spoločnosť učiteľov nemeckeho jazyka a germanistov Slovenska. ISBN 978-80-8052-345-9. S 113 –
- HURELLMANN, K. a H. BRÜNDEL, H., 1996. Einführung in die Kindheitsforschung. 1. Auflage. Weinheim - Basel - Berlin: Beltz Verlag, ISBN 3-407-25170-X.
- EWERS, H.-H., (Hg.), 2006. Erinnerungen an Kriegskindheiten. Erfahrungsräume, Erinnerungskultur und Geschichtspolitik unter sozial- und kulturwissenschaftlicher Perspektive. Weinheim und München. [Kinder des Weltkrieges]. Weinheim: Juventa. ISBN 978-3-7799-1730-4.
- EWERS, H.-H., 2008. Literatur für Kinder und Jugendliche. Paderborn: Wilhelm Fink Verlag. ISBN 978-3-8285-2124-9.
- GELBERG, B., 2001. Werkstattbuch Mirjam Pressler. Weinheim - Basel: Beltz Verlag. ISBN 3 407 78450 3.
- GLASENAPP, G. a G. WILKENDING (Hg.), 2005. Geschichte und Geschichten. Die Kinder- und Jugendliteratur und das kulturelle und politische Gedächtnis. Frankfurt am Main [Kinder- und Jugendkulturliteratur und -medien. Theorie – Geschichte – Didaktik, Bd, 41] Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag. ISBN 978-3631538319
- KURT, F. a G. LANGE, G. A PAYERHUBER, F.-J. (Hrsg.), 1995 – 2008. Kinder- und Jugendliteratur. Ein Lexikon. Autoren · Illustratoren · Verlage · Begriffe. Im Auftrag der Deutschen Akademie für Kinder- und Jugendliteratur. e. V., Volkach-Meitingen: Corian-Verlag. ISBN 978-3-89048-150-0.
- HURELLMANN, K. a H. BRÜNDEL, H., 2003. Einführung in die Kindheitsforschung. Weinheim - Basel - Berlin: Beltz Verlag, 1996. ISBN 3-407-25170-X. 2., völlig überarbeitete Auflage. Weinheim - Basel - Berlin: Beltz Verlag. ISBN 3-407-25282-X.
- LYPP, M., 1984. Einfachheit als Kategorie der Kinderliteratur. Jugend und Medien, Band 9. Hrsg. Kaminski, W. Frankfurt am Main: dipa-Verlag. ISBN 3-7638-0122-7.
- MAIER, K. E., 1993. Jugendliteratur: Formen, Inhalte, pädagogische Bedeutung. Bad Heilbronn : Julius Klinkhardt. ISBN 3-7815-0750-5.
- MATTENKLOTT, G., 1989. Zauberkreide. Kinderliteratur seit 1945. Stuttgart : J. B. Metzler Verlag, 1989. ISBN 3-476-00672-7. 2. Frankfurt : Fischer-Verlag. ISBN 978-3596120536.
- NÜNNING, A. (ed.), 2006. Lexikon theorie literatury a kultury. Koncepcie / osobnosti / základní pojmy. Rozšířeno o 45 českých hesel. TRÁVNÍČEK, J. a J. HOLÝ (editoři českého vydání). Brno: Host. ISBN 80-7294-170-4.

SEIBERT, E. Themen, Stoffe und Motive in der Literatur für Kinder und Jugendliche. Wien: facultas wuv UTB. ISBN 978-8252-3073-9.

WELSH, R., 1995. Geschichten hinter den Geschichten. Innsbrucker Poetik-Vorlesung. (Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft : Germanistische Reihe, Sonderband) Innsbruck: Institut für Germanistik. ISBN 3-901064-14-1.

WELSH, Renate, 2007. Das Leben buchstabieren. *Libri liberorum. Mitteilungen der Österreichischen Gesellschaft für Kinder- und Jugendliteraturforschung*. Jg. 8. Sonderheft November 2007. ISSN 1607-6745.

WILD, R. (Hrsg.), 2008. Geschichte der deutschen Kinder- und Jugendliteratur. 2. Auflage. Weimar - Stuttgart : J. B. Metzler Verlag. ISBN 978-3-426-01980-6.